

21. Стрілець С. І. Проблеми шкільної математичної освіти у педагогічній спадщині К. Ф. Лебединцева (1878–1925): Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 2003. — 19 с.
22. Флеров А. Є. Показчик книг по питаннях виховання і навчання. Огляд педагогічної літератури: Посібник для вчителів та учнів школи. Випуск І. — М.: Видавництво К. І. Тихомірова, 1905. — 484 с.
23. Флеров А. Є. Показчик книг по питаннях виховання і навчання. Огляд педагогічної літератури: Посібник для вчителів та учнів школи. Випуск ІІ. — М.: Видавництво К. І. Тихомірова, 1905. — 238 с.
24. Шоробура І. М. Становлення та розвиток шкільної географічної освіти в Україні (XIX–XX століття): Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Інститут педагогіки АПН України. — К., 2007. — 43 с.

Інна ШОРОБУРА

ЯКІСНІ ЗРУШЕННЯ У ШКІЛЬНІЙ ГЕОГРАФІЧНІЙ ОСВІТІ НАПРИКІНЦІ 50-Х – У 60-І РОКИ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглядаються питання якісних зрушень у шкільній географічній освіті в кінці 50-х у 60-і роки ХХ століття. Аналізується побудова географічних курсів в школі. Розглядаються проблеми шкільної географічної освіти зазначеного періоду та можливі шляхи їх вирішення.

Кінець 50-х – 60-і роки ХХ століття стали новим періодом у розвитку радянської історії. У суспільстві все більше розглядалися можливості відходу від тоталітаризму до нових шляхів розвитку радянської державності. Ці процеси охопили й школу. Вносяться зміни у зміст шкільних курсів. Відповідна методологічна основа змін подана у таких партійних документах, як тези «50 років Комуністичній партії СРСР», «Тези до 300-річчя возз'єднання України і Росії (1654–1954)», тези «50 років першій російській революції». У методичній літературі ці положення отримали подальший розвиток. Із програм і підручників було вилучено матеріали, пов'язані з культом особи.

Питання удосконалення змісту та методики викладання шкільної географічної освіти розглядалися у роботах Н. Бірюкової, Е. Дурманенко, С. Коберника, В. Корнєєва, Л. Круглик, Л. Мельниченко, Л. Паламарчук, Л. Тименко, Е. Шиповича.

Мета статті — подати ретроспективний аналіз шкільної географічної освіти в Україні та якісні зрушення наприкінці 50-х – у 60-ті роки, проаналізувати побудову географічних курсів, враховуючи роль, яку вони відігравали у формуванні підростаючої особистості.

У грудні 1958 р. Верховна Рада СРСР ухвалила Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР» [4, 2–3]. У квітні 1959 р. такий закон було прийнято і Верховною Радою Української РСР. Із прийняттям цих законів вводилися нові навчальні плани і програми, де перевага надавалась політехнічній освіті. З'явилися і нові програми з багатьох предметів, зокрема з географії [9].

У програмах з географії практично зберігалася кількість годин на вивчення географічних курсів. Змінилися підходи до побудови програм. Програми побудовані за принципом концентричності, що давало можливість краще адаптувати географічні курси до вікових особливостей учнів; бралася до уваги перспектива повернення до найбільш важливого матеріалу в наступному концентрі; створювалися завершені цикли вивчення всередині єдиної системи. Складність побудови курсів була в тому, що географічний матеріал вивчався в різному обсязі. Курси географії, які вивчалися, практично змін не зазнали.

У середині 50-х років відбулися певні зміни у змісті освіти, пов'язані з розвантаженням програм і підручників від громіздкого другорядного матеріалу. Книжково-словесні методи навчання змінювалися використанням наочності, підвищенням ролі самостійної роботи школярів. Це відповідало і потребам практики у зв'язку зі скороченням годин на вивчення географії зокрема та гуманітарних предметів взагалі, оскільки в розвитку освіти окреслилась тенденція до політехнізації навчання. Згідно з навчальним планом 1956/57 рр. кількість годин на вивчення географії скоротилася. Зрозуміло, що навчання за старими програмами і підручниками ставало неефективним.

Видаються підручники, що відповідають новим програмам. Природознавство вивчали лише в 4 класі за підручником М. Скаткіна «Природознавство». У 6 класі вивчення географії проводилося за підручником «Фізична географія частин світу» (автори П. Счастнев і П. Терехов) та географічним атласом до підручника. У підручнику подана детальна фізико-географічна характеристика частин світу, є достатня кількість малюнків. Дається характеристика великих країн, материків. У географічному атласі до підручника дібрано значну кількість карт до тем, які вивчаються в курсі «Фізична географія частин світу». В 7 та 8 класах учні навчалися за підручником К. Строева «Географія СРСР». В ньому подається характеристика природи СРСР: рельєф, корисні копалини, клімат, водні ресурси. Звертається увага на розвиток народного господарства Радянського Союзу, подається аналіз розвитку галузей промисловості та сільського господарства. Підручник містить і табличний матеріал, географічні, фізичні та економічні карти СРСР. Одним з найбільш відомих був підручник для учнів 8 класу «Географія Української РСР» професора О. Діброви [3], за яким з 1961 р. працювали школи України. Цей підручник давав повне, глибоке, комплексне уявлення про природу, населення і господарську діяльність України. Зміст підручника мав великий пізнавальний потенціал щодо формування в учнів фізико- та економіко-географічних знань, умінь і навичок, оскільки у ньому містилася значна кількість картографічного матеріалу, ілюстрацій, картосхем [3]. Було перевидано та доповнено підручник І. Мамаєва «Економічна географія зарубіжних країн» (вивчення цього курсу передбачалося в 10 класі). В ньому розглядалися загальні теми економічної географії, а також подавалася характеристика соціалістичних та капіталістичних країн світу. Наголошувалося на перспективах розвитку та досягненнях соціалістичних країн світу. Ці підручники змістовим наповненням відрізнялися від своїх попередників. Удосконалювалася і система запитань у кінці параграфів [2].

Щоб звільнити учнів і вчителя від креслення схем, діаграм і графіків, були створені «Щоденники географічних спостережень» для 5–8 класів, робочий «Зошит з фізичної географії» М.Токарського та ін. На жаль, ці посібники видавалися нерегулярно.

Посилювалася увага до організації самостійної діяльності учнів під керівництвом учителя, до вироблення в учнів умінь географічно мислити, що висувалося тоді як найважливіша мета географічної освіти. Відомий методист М. Баранський писав з цього приводу: «Географічне мислення – це мислення, яке, по-перше, прив'язане до території, кладе свої міркування на карту і, по-друге, зв'язне, комплексне, що не замикається в рамках одного «елемента» або однієї «галузі», — інакше кажучи, таке, що «грає акордами, а не пальчиком»... Зрозуміло, що географічне мислення є мислення, яке ґрунтується на принципах діалектичного матеріалізму, тобто те саме марксистське мислення в конкретних умовах географічної науки». Він зауважував, що мета географії полягає в тому, щоб з'ясувати зв'язок явищ, а не заучувати переліки географічних об'єктів: «... діалектичний метод мислення розглядає всі речі не інакше, як у зв'язку і розвитку... Нехтування цією істиною не проходить безкарно для жодної науки. Географію ж як науку комплексну недотримання цього великого заповіту просто-таки руйнує, губить, знищує, не залишаючи від неї нічого, крім численних окремих, взятих з різних галузей знання, відомостей, позбавлених загального змісту і значення. І через це вивчення зв'язку природних явищ у просторі становить саму суть географії, її «ядро», без якого воно втрачає смисл свого існування» [1, 123].

Для полегшення опанування новими програмами та забезпечення вимог часу щодо шкільної географічної освіти видавництво «Радянська школа» видало для вчителів ґрунтовні науково-методичні праці. Досить вагомою була низка поурочних посібників, написаних методистами республіки: «Уроки з географії в 5 класі» І. Сподобіна (1956, 1959 рр.), «Уроки з фізичної географії частин світу» Г. Скарлато і Є. Шиповича (1959 р.), «Викладання теми «Далекий Схід» у курсі географії VIII класу» В.Симоненка (1958 р.), «Вивчення теми «Українська РСР» у курсі економічної географії СРСР», «Характеристика економічних районів УРСР у курсі економічної географії СРСР» Г. Станкевича (1958 р.), «Методика початкового курсу фізичної географії» М. Откаленка (1963 р.) та ін. [10]. У них подавалися методичні розробки уроків, методичні вказівки, які допомагали молодому вчителю оптимально використати час уроку. Особлива увага приділялася вивченню теми «Українська РСР» у курсі фізичної та економічної географії СРСР. Велику науково-дослідну роботу в цей період почав

проводити сектор методики географії в системі Академії педагогічних наук РРФСР. Під керівництвом І. Самойлова в 50-х роках підготовлено і видано методики окремих курсів шкільної географії, серед яких найважливішими були: «Методика викладання початкового курсу фізичної географії» Т. Герасимової (1958 р.), «Методика географії частин світу» О. Єфімової, «Методика географії СРСР» І. Матрусова і Низової, «Методика навчання економічної географії СРСР» І. Самойлова. У методичних посібниках зверталася увага на специфіку викладання географії, особливості проведення уроків; наголошувалося на тих завданнях, які стоять перед шкільним предметом, зокрема на використанні картографічного матеріалу.

Підвищенню якості географічної освіти сприяло і подальше осмислення методичних засад стосовно викладу предмета у загальнометодичних посібниках «Поради молодому вчителю географії» В.Замкового (1962 р.), «Підвищення ефективності уроку з географії» М. Янка (1963 р.) [5, 17].

Питання щодо вдосконалення методів навчання активно розглядалися і в методичній літературі. З цієї проблеми видано книги «Питання перебудови викладання географії в школі» (1961 р.), «Перебудова навчання географії» (1962 р.), «Методика початкового курсу фізичної географії» (1963 р.), «Підвищення ефективності уроку з географії» М. Янка [17; 18]. У цих книгах подавалися рекомендації про форми організації педагогічного процесу при вивченні географії, зокрема питання про заняття на місцевості та їх типи, географічні екскурсії, вводилося поняття про безетапний тип уроку і його обґрунтування, сформульовано поняття про активізацію педагогічного процесу та її види, опрацьовано методи навчання учнів початковому курсу географії на основі застосування прийомів розумової і практичної активізації педагогічного процесу [2, 18–19]. У цих працях опрацювання програмового матеріалу курсу рекомендувалось проводити за рахунок підвищення пізнавальності уроків, постановки творчих завдань і широкого використання міжпредметних зв'язків з історією, суспільствознавством, природничо-науковими предметами для виявлення актуальності сучасних глобальних проблем людства, посилення екологічного і морально-патріотичного виховання школярів.

Важливим було і опублікування праць з окремих проблем методики географії, зокрема таких, як «Саморобні наочні посібники з географії і робота з ними» і «Нові посібники та прилади з географії» (1965 р.) М. Янка тощо. Принцип наочності стає одним із важливих у викладанні географії. Ці посібники дають методичні рекомендації щодо їх виготовлення та використання в практиці проведення уроку з географії. М. Янко звертає увагу на виготовлення наочних посібників не лише вчителем, а й учнями [17; 18].

Політехнізація навчання зміцнила прикладний характер шкільної географічної освіти. Посилюється увага до краєзнавчої роботи в школі. Виходять документи, у яких наголошується на необхідності вивчення рідного краю. Як одна з форм організації літнього відпочинку і оздоровлення старшокласників створюються табори юних туристів-краєзнавців. З учасниками табору проводяться географічні екскурсії і походи з метою вивчення рідного краю, економіки, природних багатств. У таборі створювалися гуртки юних топографів, географів, геологів. Заняття з історії і практики туризму та краєзнавства проводилися згідно з програмами та інструкціями, затвердженими Міністерством освіти УРСР. Проходили республіканські зльоти юних туристів-краєзнавців [11; 13]. Для активізації цієї роботи Міністерство освіти УРСР, ЦК ЛКСМУ та Республіканська дитяча екскурсійно-туристська станція оголосили у 1959 р. туристсько-краєзнавчу експедицію-естафету школярів України, завданнями якої було ознайомлення учнів з розвитком економіки, вивчення і дослідження рідного краю, організація збору краєзнавчого матеріалу для шкільних кабінетів, музеїв, участь учнів у пошуках корисних копалин, охороні природи. Це сприяло розвитку інтересу школярів до вивчення природознавства, географії [13, 6–7].

У цей період виходить чимало методичних розробок на допомогу вчителю у проведенні краєзнавчих досліджень, спостереженні за природою, роботою на географічному майданчику [14, 19–20]. Серед них – «Методика краєзнавчого дослідження населеного пункту і його околиці» М. Русакова (1959 р.), «Висвітлення питань виробництва на уроках економічної географії» М. Штепи та інших (1960 р.), «Спостереження за видимим рухом Сонця у зв'язку з вивченням географії в школі», «Шкільний географічний майданчик і робота на ньому»

Т. Тетерського (1962 р.), «Топоніміка в школі» С. Бабишина (1962 р.), «Метеорологічні спостереження в школі» М. Любченка (1963 р.), «Формування практичних умінь і навичок при вивченні географії у 8-річній школі» В. Петренко (1964 р.) та ін.

Значну роль у поліпшенні якості навчання географії відіграв спеціальний наказ Міністерства освіти України «Про організацію метеорологічних і агрометеорологічних спостережень у сільських школах», який передбачав проведення систематичних спостережень учнів за опадами, температурою повітря і ґрунту, вологістю повітря, що потрібно дітям у практичній сільськогосподарській діяльності [15, 19–20]. Керівництво ними покладалося на вчителів географії, біології, фізики.

У 1962/63 н. р. відповідно до закону «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» завершувалося перетворення десятирічних середніх шкіл в одинадцятирічні. Усі восьмирічні і середні загальноосвітні школи почали працювати тепер за єдиним навчальним планом. Підготовлено було і нові програми, у яких спостерігалася тенденція скорочення годин на вивчення географії у школі. Предмет уже не вивчався в 4, 9 класах. Кількість годин та програма, за якою вивчалась географія у 5, 6, 7, 8 класах, залишилася практично без змін. Отже, з 1963 р. у 10 класі в 1 семестрі вивчалася економічна географія зарубіжних країн (2 години), в 2 семестрі — лише 1 година, а в 11 класі викладався курс «Економічна географія СРСР». У зв'язку з переходом на одинадцятирічне навчання учні дев'ятих класів не вивчали географії зовсім. У 10 класі вивчали курс економічної географії зарубіжних країн, а в 11 класі — курс економічної географії СРСР [6].

У 1964 р. був здійснений зворотний перехід від одинадцятирічної школи до десятирічки. Тому, починаючи з 1964/65 навчального року, викладання географії знову зазнало змін, а саме: до 8 класу перенесено вивчення загального економіко-географічного огляду СРСР (27 год.). При цьому зовсім скоротилося вивчення територіальних господарських комплексів — економічних районів. У 10 класі залишився курс економічної географії зарубіжних країн при 2 год. тижневого навантаження. Кількість годин з географії у 5, 6, 7 класах не змінилася.

Вчителі в цілому схвалювали повернення до лінійної системи навчання. Звичайно, в умовах десятирічки ні про який особливий концентр викладання географії в рамках двох років (9–10 класи) не могло бути й мови. Крім того, попередня концентрична побудова географічних курсів потребувала дуже чіткої диференціації не лише у відборі фактів і глибині розкриття понять, але й у методиці викладання курсів географії. При цьому в учителів виникали певні труднощі, оскільки велике перевантаження і надмірне повторення у старших класах знижували інтерес до вивчення географії на другому етапі. Новими навчальними програмами передбачалося проведення екскурсій у природу, на місцеві підприємства. Пропонувалося застосовувати на уроках наочні посібники, котрі конкретизували б знання і підвищували інтерес до географії, причому, крім карт та ілюстрацій рекомендувалося широко використовувати навчальне кіно, діафільми, телебачення. Великого значення у засвоєнні географічних знань, умінь і навичок набували практичні роботи з картами, складання цифрових таблиць, діаграм, графіків [476, 19–20]. Рекомендувалося використовувати робочі зошити, де учні мали записувати цифрові дані, креслити схеми, робити зарисовки. Також для розширення географічного кругозору учнів вчителям пропонувалося створювати при школах географічні гуртки, товариства, організувати географічні вечори.

У 1963/64 н. р. було проведено першу республіканську олімпіаду географів-красзнавців серед учнів шкіл України [11, 15–17]. Олімпіада проходила в чотири тури: внутрішньошкільний, районний і міський, обласний та всеукраїнський. Вона заохотила юних географів до більш глибокого вивчення рідного краю, розширювала та закріплювала їхні знання з географії, активізувала позакласну і позашкільну роботу з цього предмета [12, 30–32].

У ці ж роки інтерес старшокласників до поглиблення знань в окремих галузях практичної діяльності вже міг реалізуватись і на факультативних курсах.

У другій половині 60-х років на основі найновіших для того часу досягнень у практиці школи сформувалася низка педагогічних ідей та теорій, пов'язаних з дослідженням шляхів ефективності навчання і розвитку учнів, формування їх активності і самостійності, стимулювання пізнавальних інтересів, диференціації навчання. У ці роки в школах все більш помітним стає перехід від подачі готових знань до методики організації самостійної

пізнавальної діяльності учнів [8, 10]. Значна увага приділяється активізації методів викладання, засвоєнню значного обсягу навчального матеріалу в класі під час уроку.

На допомогу вчителю географії видавалися робочий «Зошит з фізичної географії» М. Токарського, робочий «Зошит з географії Української РСР» професора О. Діброви, «Щоденники географічних спостережень» для 5–8 класів. Видано було також серії географічних картин з початкового курсу фізичної географії П.Вовченка, «Видатні географи, мандрівники і мореплавці» (колектив авторів; 1962, 1966 рр.), «Корисні копалини» Ю. Кір'якова (1965 р.) [2, 16]. Ці наочні посібники допомагали урізноманітнювати викладення географічного матеріалу, сприяли кращому засвоєнню знань. Крім того, світ побачили видання комплексних і краєзнавчих атласів за областями, краями і республіками СРСР, «Дитяча географічна енциклопедія» тощо.

Окремою проблемою методики 60-х років була проблема уроку. В 1961 р. у Москві видано посібник М. Студенцова «Урок географії в школі», де подавалися рекомендації вчителю, як краще підготуватися до уроків, як проводити уроки, викладати новий матеріал, закріплювати вивчений, в якому обсязі задавати домашнє завдання. У книзі подавалася характеристика комбінованого уроку з географії [16, 20]. Важливими також були праці учителя-новатора А.Бібіка. Новим у трактуванні уроку А. Бібіка було положення про те, що суттю і змістом будь-якого уроку є навчання в єдності двох його сторін — роботи вчителя і відповідної діяльності учнів. В основу обґрунтування структури і типології уроку він намагається покласти психологічні закономірності процесу навчання і доводить, що основний тип уроку — урок, який охоплює всі ланки процесу навчання в їх логічній послідовності. Цей тип уроку він вважав найбільш доцільним у 4–6 класах. У 6–7 класах він пропонував типологію, яка включала: урок, який містив усі ланки процесу навчання; урок повідомлення нового матеріалу; вступний урок; урок розбору; підсумковий урок; урок вироблення умінь і навичок; повторювально-узагальнюючий урок. У старших класах ця типологія ще більше розширювалася і нараховувала близько десяти типів уроків [7, 17].

Цікавою була також книга Т. Кормана «Уроки географії». У цьому посібнику висвітлювалися психологічні основи засвоєння учнями знань на уроках географії, наводилися конкретні приклади психологізації уроку. Автор описував власні експерименти, проведені в школі за участю і допомогою вчителів. До змісту посібника увійшли поради, як працювати з географічною картою, засвоювати нові географічні поняття.

Ці та інші посібники допомагали вчителю у проведенні уроку географії. В них подавалися рекомендації щодо оптимізації навчально-виховного процесу. Вони пропонували поурочну розробку деяких тем, що було досить важливо для вчителя. Крім друкованих праць, проблема уроку географії обговорювалася на республіканських і всесоюзних педагогічних читаннях.

У ці роки загострилася проблема щодо перевірки і оцінювання знань, умінь і навичок учнів восьмирічних та загальноосвітніх шкіл. Це сприяло більш чіткому визначенню норм оцінювання. Інструктивно-методичний лист (1966 р.) рекомендував ставити з географії оцінку «5», коли учень глибоко знає програмовий матеріал, послідовно викладає його при відповіді, самостійно робить узагальнення, правильно формулює і тлумачить географічні поняття і терміни, записує географічні терміни і назви географічних об'єктів та понять; уміє читати плани, топографічні, фізичні, політичні, кліматичні карти, дає коротку характеристику вивчених географічних об'єктів, територій, явищ; вміє точно виконати завдання географічного характеру, розкрити зміст зображеного та розуміє практичне значення виконаної роботи; правильно виконує контрольні, практичні, домашні завдання (розв'язування задач, заповнення контурних карт, креслення схем, графіків, діаграм, виконання малюнків, виготовлення макетів, наочних посібників тощо); добре володіє навичками спостереження за погодою, користуючись метеорологічними приладами, та свідомо обґрунтовує різні агротехнічні заходи географічними закономірностями [6].

Питання методики перевірки знань учнів з географії розглядалися і в науковій літературі, зокрема у статтях республіканського журналу «Радянська школа» і спеціального методичного випуску «Географія в школі». У працях визначалася типізація запитань у процесі перевірки знань і рекомендувалася методика їх застосування на уроках географії, опрацьовувалися форми

і методи перевірки успішності учнів, визначалася система видів контрольних письмових робіт і контрольних практичних завдань. До системи методів перевірки знань вводилося поняття «побіжна перевірка», рекомендовано критерії для оцінювання знань, умінь і навичок учнів з географії, запропоновано також примірне чергування в застосуванні методів перевірки учнів протягом місяця [2, 19]. Усі ці та інші науково-методичні праці допомагали вчителям підвищувати рівень навчання та виховання учнів на уроках географії і в процесі позашкільної та позакласної роботи.

У ці роки посилюється увага до питань комуністичного виховання учнів при вивченні географії. Цьому присвячено методичні листи й численні статті у журналі «Радянська школа». До їх написання було залучено кращих учителів і працівників органів народної освіти. Так, методичний лист «Про стан навчання, якість знань, умінь і навичок з географії учнів шкіл Української РСР» (1961 р.) виданий під керівництвом інспектора Міністерства освіти УРСР М.Коляди, методичний лист «Про вивчення географії в школі в світлі вимог нової Програми КПРС» (1962 р.) — за участю вчителя середньої школи № 77 м. Києва Г. Скарлато, статті «Естетичне виховання учнів при вивченні географії в школі» (1964 р.), «Шляхи органічного поєднання навчання і виховання при вивченні географії» (1964 р.) та ін. [2].

Вчитель Фастівської середньої школи М. Дубиківський опублікував працю «Атеїстичне виховання учнів на уроках географії» (1961 р.), в якій запропонував систему роботи з атеїстичного виховання учнів при вивченні географії в 5–8 класах. Запропоновані підходи експериментально перевірили у школах УРСР, зокрема в школах Херсонської області. Рекомендації про органічне поєднання навчання і виховання подано в посібнику «Поурочні розробки з фізичної географії» (1965 р.) М. Говорухи.

Значну роботу з дослідження актуальних педагогічних проблем, вивчення і узагальнення передового досвіду вчителів географії, обміну досвідом і впровадженню в життя результатів теоретичних досліджень проводив відділ методики географії Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР. За ініціативою і участю завідувача відділом методики географії НДІП УРСР О. Діброви, завідувача редакцією географії видавництва «Радянська школа» П.Вовченка та інспектора-методиста Міністерства освіти УРСР М. Токарського в 1948 р. були створені методичні щорічники «Географія в школі» і «Краєзнавство в школі». У 1948–1966 рр. видано тринадцять методичних випусків «Географія в школі» і дев'ять випусків «Краєзнавство в школі». На допомогу вчителів надруковано матеріали науковців відділу методики географії, викладачів університетів, педагогічних вузів та інших наукових закладів, висвітлено досвід роботи кращих учителів географії [2, 14]. Серед авторів методичних випусків зустрічаємо відомих учителів географії Л. Круглікова-Гречаного, Д. Судейченка, К. Толченнікової, М. Куваєвої, В. Замкового, М. Янка, Г. Скарлато, П. Бурдейного, Т. Тетерського, І. Саєнка, І. Кулика, Є. Кикоїн, Л. Вайшенкера, Н. Завалій, О. Телеганя, К. Сакуна, І. Сподобіна, М. Токарського та ін.

Відділ методики географії видав також чотири випуски нарисів «Видатні вітчизняні географи, мандрівники і мореплавці» (ред. О. Діброва). У цьому посібнику вчителі побачили майже двісті відомих імен, що прославили географічну науку своїми відкриттями. Тепер ці книжки стали бібліографічною рідкістю.

За післявоєнний час відділ методики географії підготував, а видавництво «Радянська школа» видало три випуски матеріалів Республіканських педагогічних читань. У них було висвітлено кращий досвід роботи передових учителів географії Української РСР.

Отже, наприкінці 50-х – у 60-і роки відбулися якісні зрушення у системі шкільної географічної освіти. Це були плідні роки у розвитку шкільної географічної освіти. Значна увага приділялася питанням змістового наповнення географічних курсів, розвитку методичного забезпечення, удосконалення методики викладання географії.

Ретроспективний аналіз показує зростаючу роль шкільної географічної освіти у 50-60-ті роки, допомагає краще зрозуміти проблеми, які стояли перед шкільною географічною освітою десятиліття тому, і творчо підійти до вирішення наріжних питань сучасної географії в оновленій українській школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баранский Й. Н. Методика преподавания экономической географии. — М.: Учпедгиз, 1960. — 160 с.
2. Географія в школі: Випуск VIII. — К.: Рад. школа, 1966. — 152 с.
3. Діброва О. Т. Географія Української РСР. — К.: Рад. школа, 1954. — 307 с.
4. Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в Українській РСР» // Збірник наказів та інструкцій. — 1959. — № 8. — С. 2–3.
5. Замковий В. П. Поради учителю географії. — К.: Рад. школа, 1962. — 180 с.
6. Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти Української РСР. — К.: Рад. школа, 1970. — № 7–8. — 46 с.
7. Методика обучения географии в средней школе. (Теоретические основы методики обучения географии) / Под ред. А. Е. Бибик и др. — М.: Просвещение, 1968. — 391 с.
8. Методы обучения географии (из опыта работы) / Под ред. В. А. Коринской и Л. М. Пашечниковой. — М.: Просвещение, 1968. — 158 с.
9. Навчальні плани початкової, семирічної і середньої школи УРСР, розроблені управлінням та затверджені Міністерством освіти 1957–1958 н.р. // ЦДАВО. — Ф. 166. — Оп. 15. — Т.2.
10. Откаленко М. П. Щоденник географічних спостережень у восьмирічній школі. 5 клас. — К.: Рад. школа, 1961. — 46 с.
11. Положення про першу республіканську олімпіаду географів-краєзнавців, учнів шкіл Української РСР // Збірник наказів та інструкцій. — 1963. — № 18. — С. 15–17.
12. Положення про республіканську географічно-краєзнавчу олімпіаду учнів шкіл Української РСР // Збірник наказів та інструкцій. — 1964. — № 23–24. — С. 30–32.
13. Положення про туристсько-краєзнавчу експедицію-естафету учнів шкіл Української РСР, присвячену XXI з'їздові КПРС // Збірник наказів та інструкцій. — 1959. — № 1. — С. 6–7.
14. Про заходи подальшого розвитку суспільних наук та підвищенню їх ролі в комуністичному будівництві. — К., 1968. — 56 с.
15. Про організацію метеорологічних і агрометеорологічних спостережень в сільських школах / Збірник наказів та інструкцій. — 1959. — № 9. — С. 19–21.
16. Студенцов М. Урок географії в школі. — К.: Рад. школа, 1961. — 40 с.
17. Янко М. Підвищення ефективності уроку з географії. — К.: Рад. школа, 1963. — 123 с.
18. Янко М. Методика початкового курсу фізичної географії. — К.: Рад. школа, 1963. — 84 с.

Тетяна МАЦЕЙКІВ

**ОСВІТНЬО-ВИХОВНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ
(20-І РОКИ ХХ СТ.)**

В статті розглядаються напрямки української етнополітики в 20-х роках ХХ ст. Освітньо-виховна спрямованість її визначається як одна з провідних.

У Національній доктрині розвитку освіти України в ХХІ ст. чітко визначено національний характер освіти. Вона спрямована на втілення української національної ідеї, розвиток україномовного простору. Одночасно одним із пріоритетів державної політики є всебічне забезпечення культурних та освітніх запитів нацменшин. Досвід впровадження принципу коренізації, що був проголошений у квітні 1923 р. і тривав приблизно десять років, попри його тимчасовість і певні недоліки, мав багато позитивних сторін. Тому цей період був предметом дослідження багатьох вчених радянського періоду. Особливий інтерес він викликає в освітян тепер, у час відродження національної системи виховання і педагогіки в незалежній Українській державі.

Освітньо-педагогічні перетворення на центральних українських землях розпочалися одразу ж у післяреволюційний період. Насаджувалась трудова школа, на місці ліквідованих університетів було організовано мережу інститутів народної освіти, проводилась потужна русифікація. Незважаючи на формально-правову незалежність, Українська РСР підпорядковувалась Москві, котра активно втручалась в справи українського шкільництва. Після проголошення СРСР освіта в республіці потрапила під її повний контроль. Через економічні негаразди та гостре незадоволення інтенсивною політикою русифікації серед неросіян більшовики вимушені були перейти від політики військового комунізму до непу і тимчасово послабити русифікаторську